

Janusz Boczar

Status metodologiczny redukcji filozoficznych

Folia Philosophica 17, 45-51

1999

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wprowadzenie

Proces redukcji jest często stosowanym zabiegiem metodologicznym w filozofii. Edmund Husserl, na przykład, skwapliwie korzystał z tej metody, wprowadzając aż trzy różne typy redukcji: fenomenologiczną, ejdetyczną i transcendentną¹. Również przedstawiciele szkoły edynburskiej posłużyli się pojęciem redukcji w swoim programie badawczym socjologii wiedzy². Oddzielną pracę monograficzną, dotyczącą redukcji i jej statusu poznawczego, opublikowała Krystyna Zamiara. Wreszcie Józef Bańka w swojej bogatej twórczości filozoficznej stosuje nagminnie pojęcie redukcji, rozumianej bardzo osobliwie, bo ujętej w wymiarze „tutaj-teraz-bycia”³. Wszystkie te odmiany redukcji filozoficznej omawiam w niniejszym artykule.

Tytułem pewnego porządku myślowego przypomnę jedynie, że redukcja w wymiarze filozoficznym ma co najmniej dwa różne znaczenia. W znaczeniu szerszym, metodologicznym, oznacza możliwość sprowadzenia pewnych zjawisk i teorii do systemów bardziej elementarnych. Jest to typ redukcji metodologicznej. Jest też redukcjonizm typu poznawczego. Pozwala on na prezentację poglądów czy twierdzeń jakiejś teorii w różnoraki sposób. Nie-

JANUSZ BOCZAR

Status metodologiczny
redukcji filozoficznych

¹ E. Husserl: *Logische Untersuchungen*. Bd. 1-2. Halle 1901, s. 239.

² H. P. Berns: *Habermas Philosophie*. Stuttgart 1979, s. 23.

³ Józef Bańka jest twórcą recentywizmu. Wydał liczne opracowania z zakresu tej filozofii, między innymi: *Ja teraz. U źródeł filozofii człowieka współczesnego*. Katowice 1983; *Ontologia bytu aktualnego. Próba zbudowania ontologii opartej na założeniach recentywizmu*. Katowice 1986; *Epistemologia jako odkrycie aktualnego momentu prawdy. Próba neosemantyzacji klasycznej definicji prawdy w recentywizmie*. Katowice 1991; *Traktat o czasie. Czas a poczucie dziejowości istnienia w koncepcjach recentywizmu i prezentyzmu*. Katowice 1991; ostatnio ukazała się *Metafizyka wirtualna. Traktat o strukturach chwilowych*. Katowice 1997.

którzy badacze taki typ redukcji nazywają redukcją wielopostaciową (np. Arnold Schwarz)⁴.

Wypada jeszcze odpowiedzieć na pytanie: Jaki jest cel (bądź cele) stosowania redukcji w systemach wiedzy filozoficznej? Otóż cele te bywają rozmaite. Redukcję stosuje się jako zabieg heurystyczny; jako proces upraszczający tok rozumowania; jako zabieg czysto metodologiczny, celem ukazania różnych aspektów ciągle tego samego zagadnienia. Czasami są to zabiegi dydaktyczne.

W artykule niniejszym omawiam wybrane wersje redukcjonizmu, mając na celu przeanalizowanie ich statusu metodologicznego.

Metodologiczne aspekty redukcjonizmu Edmunda Husserla

Wspomniałem już we wstępie, że Husserl szeroko wprowadza do swej filozofii rozmaite odmiany redukcji. Najpierw wprowadził redukcję fenomenologiczną. Na czym zasadzała się idea tejże redukcji? Jak pamiętamy, Husserl wprowadził ją ze względów metodologicznych po to, aby „opuścić” naturalną postawę wobec świata i zająć wobec niego postawę fenomenologiczną. Husserl nazwał też tę postawę badawczą „neutralizacją fenomenologiczną”⁵. Dzięki redukcji fenomenologicznej – pouczał Husserl – zawieszamy wszelkie sądy o przedmiotach danych nam w spostrzeżeniu zewnętrznym⁶.

Okazało się jednak, że sama redukcja fenomenologiczna nie była dość wystarczająca dla ostatecznych badań. Z tego względu Husserl wprowadził kolejny poziom procedury badawczej, zwanej redukcją eidetyczną. Celem wprowadzenia tej redukcji było dotarcie do „istoty” przeżyć świadomych.⁷ Lecz w związku z tą redukcją Husserla interesowało zagadnienie natury bardzo ogólnej, a mianowicie, czy, a jeśli tak, to w jaki sposób przedmioty transcendentne względem przeżyć świadomych istnieją autonomicznie i niezależnie od tychże przeżyć. Aby rozwiązać to zagadnienie, musiał wprowadzić kolejny poziom redukcji, zwanej redukcją transcendentną⁸.

Nie będę bliżej charakteryzował tych redukcji, w tym bowiem zakresie dysponujemy bogatą literaturą filozoficzną, chociażby pióra Romana Ingardena⁹. Chciałem jednak wskazać na fakt używania tego pojęcia w filozofii Husserla, w celach – jak to określał – dotarcia do cech konstytutywnych badanego przedmiotu.

Czy Husserl cel ten osiągnął? Czy pomysł wprowadzenia redukcjonizmu okazał się trafny? Zdania badaczy, znawców i krytyków filozofii Husserla są podzielone. Chociaż sam nurt filozoficzny mocno ugruntował się w tradycji zachodniej, to sam

⁴ A. Schwarz: *Die neue Erfahrungsforschung*. Freiburg 1988, s. 17.

⁵ E. Husserl: *Logische Untersuchungen...*, s. 275.

⁶ Ibidem, s. 301.

⁷ Czyli tzw. *Zeitbewusstseig*.

⁸ Był to najwyższy poziom redukcji. Najbardziej abstrakcyjny.

⁹ R. Ingarden: *Z badań nad filozofią współczesną*. Warszawa 1963, s. 239.

zamiar badawczy nie został zrealizowany. Husserl jednak żywił przekonanie, że dzięki redukcji zdoła osiągnąć poziom niezawodności badawczej, który pozwoli mu na dotarcie do samej istoty poznania filozoficznego. Programowo zamierzał Husserl przełamać barierę poznawczą Kantowskiego „Ding an sich”.

O redukcji w nauce

Z procedury redukcji korzysta się nie tylko w dociekaniach filozoficznych, lecz w tym samym stopniu i w nauce. Praca Krystyny Zamiary zatytułowana *Metodologiczne znaczenie sporu o status poznawczy teorii* zawiera liczne przykłady redukcji stosowanej w nauce. Autorka tej pracy już na wstępie określa sens redukcji w nauce, precyzując znaczenie i funkcje poznawcze tej procedury¹⁰. Nie będę wnikać w szczegóły dociekań, jakie roztacza K. Zamiara w swojej publikacji, natomiast zwrócę uwagę na metodologiczne aspekty redukcji w nauce.

Krystyna Zamiara już na wstępie podkreśla bardzo doniosły aspekt metodologiczny stosowania redukcji w nauce. Wedle ustaleń autorki tej pracy może to być aspekt pozytywistyczny lub instrumentalny. W tym kontekście K. Zamiara wyróżnia trzy typy redukcji metodologicznej, a mianowicie: redukcję psychologisticzną, redukcję humanistyczną i redukcję behawiorystyczną¹¹.

Jak sama autorka w zakończeniu wspomnianej publikacji przyznaje, „Zadaniem tej pracy jest analiza zależności między pewnymi koncepcjami filozoficznymi dotyczącymi statusu poznawczego teorii a naukową praktyką. Przez naukową praktykę redukcijną rozumie się tu zespół zabiegów poznawczych mających na celu dedukcyjne wprowadzenie systemu teoretycznego wiedzy empirycznej *S* z odpowiednio innego systemu teoretycznego wiedzy empirycznej *S*.”¹²

Nietrudno pojąć, że rodzaj redukcji, jaki stosuje K. Zamiara, różni się w swej idei od redukcji stosowanej przez Edmunda Husserla. Redukcja fenomenologiczna służyła pośrednio zmianie postawy badawczej. Tymczasem redukcja, jaką stosuje K. Zamiara, dotyczy wyłącznie systemów dedukcyjnych, a więc redukcji fenomenologicznej zdecydowanie zawężonej. Fakt ten staje się zrozumiały, skoro uświadomi się, że redukcja w nauce odnosi się do konkretnej teorii naukowej. U podstaw redukcji stosowanej w nauce leży fundamentalne założenie o racjonalności systemów wiedzy psychologicznej wyznaczonych przez koncepcje: behawiorystyczną, neobehawiorystyczną i funkcjonalną¹³.

---

¹⁰ K. Zamiara w pracy: *Metodologiczne znaczenie sporu o status poznawczy teorii* (Warszawa 1974), przedstawia rozległą wiedzę na temat roli redukcji w nauce i jej implikacjach w samej teorii poznania.

¹¹ Ibidem, s. 239.

¹² Ibidem, s. 16.

¹³ Ibidem, s. 240.

Przejdę obecnie do krótkiego omówienia kolejnego typu redukcji metodologicznej uprawianej w ramach reentywizmu, którego twórcą jest Józef Bańka.

Idea redukcji reentywistycznej

Reentywizm – to nowy nurt współczesnej filozofii utworzony przez Józefa Bańkę. Filozof ten wydał już wiele obszernych prac poświęconych tej tematyce, głównie z zakresu ontologii, epistemologii, metafizyki zdarzeń i metafizyki wirtualnej¹⁴. Wszystkie te opracowania objaśniają główne idee filozofii reentywizmu, wskazując jednocześnie na odrębność i oryginalność koncepcji w nim zawartych.

Istota redukcjonizmu w reentywizmie sprowadza się do faktu, że ujmuje on rzeczywistość w „tutaj-teraz-byciu”¹⁵. W konsekwencji tej redukcji przeszłość i przyszłość należą w reentywizmie do peryontologii I i II, czyli do świata zjawisk. Owocem redukcji w reentywizmie jest zdarzenie, które z tytułu samego założenia ma charakter aczasowy i asubstancjalny. Czemu ma służyć redukcja reentywistyczna? Z całą pewnością zbudowaniu logicznie nienagannej teorii prawdy, czyli nowej reentywistycznej teorii poznania. Redukcja reentywistyczna pozwala na nowe ujęcie kategorii prawdy. Właśnie w wyniku redukcji świata (*resp.* rzeczywistości) sprowadzonego do „tutaj-teraz-bycia” została przeformułowana (*resp.* zneosemantyzowana) koncepcja prawdy. Józef Bańka pisze: „Z punktu widzenia reentywizmu – tj. uzależnienia sądu od upływu czasu teoria ta poddaje klasyczną definicję prawdy próbie »neosemantyzacji«. »Neosemantyzm« oznacza w językoznawstwie nowoznacznik, neologizm, semantyzm, wyraz istniejący już, któremu umownie nadano nowe, dodatkowe znaczenie. Klasyczna koncepcja prawdy oparta była na pojęciu *adaequatio*, tymczasem koncepcja reentywistyczna opiera pojęcie prawdy na *adaeqans*, czyli jedności myśli z bytem.”¹⁶ Taka neosemantyzacja kategorii prawdy była możliwa dzięki wprowadzeniu redukcji „tutaj-teraz-bycia”.

Ideowo i metodologicznie redukcje w reentywizmie i fenomenologii są do siebie przynajmniej pod względem celów upodobnione, jednak sposób ich przeprowadzenia jest zgoła inny. Redukcjonizm Husserla zmierzał w kierunku pogłębienia myśli idealistycznej, podczas gdy reentywizm prowadzi do epistemologii terażowej, a więc do poznania praktycznego lub zgodności z doświadczeniem. W redukcji reentywistycznej – podobnie jak w fenomenologii – pojawia się też czynnik świadomości, lecz w zupełnie innym kontekście. Jej sens i rolę tłumaczy sam twórca reentywizmu. Oto jego objaśnienie: „Zauważmy, że sensory peryontologii I i II pełnią funkcję wyznaczników odpowiednich struktur czasu, uporządkowanych z punktu świadomości momentu reentywistycznego terażniejszości. Tak

¹⁴ Ważniejsze prace Józefa Bańki wymieniłem w przypisie 3.

¹⁵ J. Bańka: *Ja teraz...*, s. 11.

¹⁶ *Idem*: *Traktat o czasie...* s. 70.

więc obiektywne struktury ontologii zdarzenia przekształcają się w subiektywne struktury peryontologii zjawisk.”¹⁷

Wnioski dotyczące nowej wersji prawdy, jakie formułuje Józef Bańka, są bardzo w swej konsekwencji doniosłe. W odróżnieniu np. od definicji prawdy w ujęciu Arystotelesa, w którym prawda zależała od zgodności myśli z przedmiotem, w recentywizmie jest ona zantropologizowana, czyli swoiście upodmiotowiona. Oznacza to, że nie ma prawdy jako takiej, ale istnieje prawda w moim „teraz”. Recentywistyczna teoria prawdy nie jest – zdaniem J. Bańki – teorią wartości, lecz „produktem” ja poznającego, które autor określa mianem: „inscenizator ludzki”¹⁸.

Przytoczone tu objaśnienia dotyczące neosemantyzacji teorii prawdy ukazują, jaki był bezpośrednio cel redukcji recentywistycznej. Chodziło bowiem o uformowanie nowej epistemologii, sprowadzonej do wymiaru „tutaj-teraz-bycia”.

Epistemologia recentywistyczna eksponuje czasowy, a zarazem podmiotowy charakter prawdy, który odnawia się w skali *a recentiori*. Recentywizm – inaczej, niż to było w fenomenologii – rezygnuje z uniwersalizmu poznawczego, natomiast „lokuje” pojęcie prawdy w zredukowanej postaci naszej rzeczywistości „tutaj-teraz-bycia”. W redukcjach typu klasycznego prawda była zawsze „jedna”, raz na zawsze ustalona. Tymczasem recentywizm uzależnia owo pojęcie od momentu recentywistycznego i ludzkiego inscenizatora¹⁹. Są to doniosłe różnice w podejściu do rozumienia prawdy, a tym samym – do istoty ludzkiego poznania.

Jakie główne uwagi i spostrzeżenia wynikają z zarysowanych tu typów redukcjonizmu?

Podsumowanie

Jak stwierdziłem we wstępie, redukcjonizm jest dzisiaj szeroko stosowany w różnych systemach wiedzy filozoficznej i naukowej. O ile cele redukcjonizmu bywają na ogół te same lub zbliżone, o tyle ich procedury oraz aspekty metodologiczne pozostają rozbieżne.

W fenomenologii, na przykład, redukcja służyła wypracowaniu tzw. czystej świadomości. Dzięki niej – jak sądził Husserl – można będzie osiąść wiedzę pewną i ostateczną. Niestety, jak słusznie podkreśla Roman Ingarden, Husserl zapędził się w transcendentálny idealizm²⁰. Pierwotny cel, jaki wyznaczył sobie Husserl, nie został więc zrealizowany. Tymczasem redukcja zakreślona przez K. Zamiarę odnosiła się głównie do teorii naukowych. Nowej epistemologii poszukuje się także w obrębie filozofii nauki. Tam również mówi się o redukcjonizmie, ale w nieco innym kon-

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem, s. 74.

¹⁹ Stąd podmiotowy, antropologiczny charakter prawdy.

²⁰ R. Ingarden: *Z badań nad filozofią współczesną...*, s. 550.

tekście. Chodzi o ustalenie, czy filozofia nauki powinna mieć „własną”, epistemologię, czy może skorzystać z epistemologii już istniejących.

Nawiązałem też krótko do redukcjonizmu w recentywizmie. Jak wiadomo, prowadzi on do nowej epistemologii dzięki neosemantyzacji kategorii prawdy.

Istnienie redukcjonizmu w filozofii stanowi wyraz prób i poszukiwań wiedzy pewnej i uniwersalistycznej zarazem. Lecz jak pokazują dzieje myśli filozoficznej, nie jest to zadanie łatwe w realizacji²¹. Panuje jednak przekonanie, czy raczej zaznacza się pewna intuicja badawcza, iż sama idea redukcjonizmu może dostarczyć ważnych impulsów w dalszych poszukiwaniach badawczych.

Niniejszy artykuł był tego skromnym przykładem, a zarazem próbą odpowiedzi na pytanie, czym jest w zasadzie prawda.

---

²¹ Z tego względu badacze mówią jedynie o próbach dotarcia do istoty prawdy.

Janusz Boczar

THE METHODOLOGICAL STATUS OF PHILOSOPHICAL REDUCTIONS

Summary

The subject of the article is the idea of reduction in its philosophical sense. It has at least two different senses. In its wider, methodological acceptation, reduction means the possibility of reducing certain theories and phenomena to more elementary systems. In its cognitive sense, on the other hand, reductionism makes it possible to present the views and statements belonging to a given theory in a number of different ways so as to show its different aspects. The author is particularly interested in the application of reduction to the systems of philosophical knowledge. In such a case, reduction has a heuristic character and it serves the task of showing various aspects of the same problem. In his article, the author discusses selected versions of philosophical reductionism, such as E. Husserl's reductionism, reductionism in science, and reductionism in K. Bańka's theory of recentivism.

Janusz Boczar

DER METHODOLOGISCHE STATUS DER PHILOSOPHISCHEN REDUKTIONEN

Zusammenfassung

Thema des Artikels ist Reduktion im philosophischen Sinne. Sie besitzt mindestens zwei verschiedene Bedeutungen. Im weiteren methodologischen Sinn bedeutet Reduktion die Möglichkeit, gewisse Erscheinungen und Theorien auf elementare Systeme zurückzuführen. Im Erkenntnisinn dagegen erlaubt der Reduktionismus, die eine bestimmte Theorie betreffenden Anschauungen oder Behauptungen auf verschiedene Weise zu präsentieren, um andere Auffassung der Theorie zu zeigen. Der Autor interessiert sich für Anwendung der Reduktion in den philosophischen Systemen. In dem Fall hat die Reduktion einen heuristischen Charakter und dient der Präsentation von verschiedenen Aspekten desselben Problems. Im Artikel bespricht der Autor ausgewählte Versionen des philosophischen Reduktionismus: den Reduktionismus von E. Husserl, den Reduktionismus in der Wissenschaft und den, in der Rezentivismustheorie von J. Bańka.